

БЮРО БЕЛАРУСКИХ СТУДЭНЦКІХ АРГАНІЗАЦЫЙ У МАСКВЕ

МАЛАДАЯ =
= БЕЛАРУСЬ

НАВУКОВА-ЛІТАРАТУРНЫ ЗБОРНІК

1922 СШЫТАК ПЕРШЫ 1922

БЕЛАРУСКАЕ КООПЭРАЦЫЙНА-ВЫДАВЕЦКАЕ ТАВАРЫСТВА „АДРАДЖЭНЬНЕ“.
КОШТАМ ВЫДАВЕЦТВА „МАЛАДАЯ БЕЛАРУСЬ“. МЕНСК, 1922.

Ад выдавецтва „МАЛАДАЯ БЕЛАРУСЬ“.

Разьвіцьцё культурна-нацыянальнае самасьвядомасьці сярод працоўных беларускіх мас, якое пачалося пад канец мінулага ста-лецьця і пайшло больш шпаркім тэмпам пасьле агульнарасійскае рэвалюцыі 1905 году, у цяперашнім часе прывяло да таго, што значны лік людзей, выйшаўшых з працоўных слаёў, не парываюць з народам, не дэнацыаналізуюцца, але астаюцца на родным беларускім грунце. Істнаваньне працоўнай беларускай інтэлігэнцыі, выйшаўшай з глыбіні сялянскіх і рабочых мас беларускага народу—бяспрэчны і важны факт. Значныя масы беларускай моладзі, шукаючай сьвятла навукі, закінуты доляю ў вялікія унівэрсытэцкія месты за межамі роднай старонкі, бо культурна-асьветная праца царскага расійскага ўраду выяўлялася на Беларусі не ў адчыненьні, а ў зачыненьні вышэйшых навуковых устаноў. У адной толькі Маскве маецца цяпер каля 400 арганізаваных студэнтаў-беларусаў. Тымчасам няма ніводнай часопісі, якая бы ставіла сваёй мэтай задаваленьне духоўных патрэб маладой беларускай інтэлігэнцыі ў яе роднай мове. Дзеля задаваленьня насупеўшай патрэбы ў такой часопісі, і згуртавалася коопэрацыйнае выдавецкае таварыства „Маладая Беларусь“.

Бяручы пад увагу цяжкія варункі сучаснага жыцьця ў местах, да-рагоўлю выдавецкае справы і нязначнасьць нашых скарбаў, Таварыства пры усім сваім жаданьні ня можа ўзяць на сябе абавязак выдаваць сваю часопісь пэрыядычна, у цьвёрда назначаныя тэрміны. Мы будзем выпускаць не пэрыядычную часопісь, а паасобныя зборнікі ў меру зьбіраньня матар'ялаў і грошаў на выданьне.

Разам з тым, дзеля аднайменнасьці нашага выданьня з выданьнем б. Петраградзкага беларускага выдавецкага таварыства „Загляне сонца і ў наша ваконца“, лічым патрэбным агаварыцца, што аднакавасьць гэта толькі па назьве, і беспасрэднага зьвязку між імі няма.

Наша мэта—задаваленьне духоўных патрэб маладой беларускай інтэлігэнцыі ў сфэры больш дэталёвага пазнаньня роднай краіны і прыгатаваньня да будучай актыўнай працы над падняцьцем яе эканамічнага і культурнага дабрабыту. Прызнаючы, што заканадаўства савецкае ўлады даволі забесьпячае магчымасьць культурна-нацыянальнага разьвіцьця кожнае нацыянальнасьці, якая жыве ў межах Р.С.Ф.С.Р.,

мы будзем старацца, каб гэтае заканадаўства поўна і няухільна праводзілася у жыццё. У меру нашай змогі, як актыўнай працай, так і здаровай і спрыяючай крытакай мы будзем памагаць савецкаму ўраду у яго працы па падняццю эканамічнага і культурнага дабрабыту нашага краю.

Наастанак, выказваем надзею на падтрыманьне нас, як з боку беларускай моладзі, раскінутай па другіх месцах савецкай федэрацыі, так і з боку тэй беларускай інтэлігенцыі, якая знаходзіцца на тэрыторыі роднага краю і ўжо вядзе культурную працу сярод роднага народу.

Коопэрацыйнае Выдавецкае
Таварыства «Маладая Беларусь».

НЯ НОВЫ ШЛЯХ.

«Жывём, як гарох пры дарозе: хто йдзе, той і скубе», гэтымі мудрымі словамі беларускай прыказкі можна выказаць характар усяе гісторыі беларускага народу. Складшыся зусім асобную нацыю йшчы ў XII веку, беларускія плямёны аселі на *верхаўях* Заходняе Дзвіны і Дняпра, і гэты першы факт нашае старадаўшчыны сведчыць аб слабасці маладога народу, адсуноўтага і ад мора і ад многаводных часьцін рэк. Ня прыеспела Полаччына і іншыя князьствы беларускія вытварыць формы вольнага самастойнага жыцця, як ваяцкія літоўцы захапілі іх пад сваю ўладу, прымусілі дзяліць з імі іх гістарычную долю. А там пераз два вякі ўзмацнёўшая Польшча патрошку-патрошку ды й добра скубанула Літву-Беларусь, гвалтоўна пашырыўшы свой эканамічны і культурны ўплыў. А далей узрасла Масковія-Русь, і пачалася бязупынная барацьба яе з Польшчай на абшарах беларускае-ж зямлі. І па далучэньні да Расіі Беларусь ня мела спакою. Яе руйнавалі швэдзка-француска-расійскія войны, нішчылі польскія паўстаньні, абдзіралі паны ды магнаты. Геаграфічнае становішча Беларусі рабіла з яе арэну вялікіх боек народных і адбірала самастойнае распарадкаваньне сваім жыццём. На працягу гісторыі рэдка былі моманты, калі беларусы зьяўляліся супраўднымі распарадчыкамі ўласнае зямлі; яны залежалі ад суседзяў, наогул ад усіх тых народаў, што йшлі з поўночы на поўдзень, з усходу на захад, ці наадварот. Гэта асабліва ярка выявілася ў часы вялікіх падзей 1914—20 г. г.: Беларусь не знайшла рэальнае моцы, каб уласна вырашыць свой лёс-долю, і аддала цэла сваё на ахвяру Сіле; зьвішчаная вайною, яна кавалкамі падзелена між сваімі «культурнымі» суседзямі. Так было. Бо беларусу—чужы ваяцкі дух. Бо беларус моц сваю гістарычную бачыў у іншым. «Гісторыя беларускага племя—кажа паважаны вучоны наш М. В. Доўнар-Запольскі,—ня блішчыць знамянітымі бойкамі, заваёвамі, у яго ня было вялікіх кіраўнікоў, якім кроністы ўклалі-б у вусны прамовы, але затое гісторыя яго ў вышэйшым памеры цікава ў бытавых адносінах, гісторыя барацьбы беларускіх культурных пачаткаў з польскімі. А ў вызнаньні быту народу і зьмяшчаецца галоўная цікавасьць гісторыі». Культурнаю сваёю быў сільным беларускі народ! І літоўцы-пабядзіцелі пакорна пахілілі, як падданыя, галовы перад беларускай культурай. А калі ў 17 веку была зьнішчожана гэта культу-

ра, забраны народ застаўся жывым і дужым толькі праз сваю працу, упартасць і няўгасную надзею. У часы ваяцкага і капіталістычнага веку, у часы панавання Мяча і Грошай, беларус ня быў гаспадаром свайго краю. Так было. І так будзе, пакуль гэта панаванне будзе жыць.

Ідэі демократызму ўжо ў пачатку XIX стагоддзя выклікалі вызваленне прыгнечаных народаў. Демократызм ажыццёвіў адраджэнне чехаў, хорватаў, словенцаў, кроатаў, сербаў, баўгар. У звязку-ж з пашырэннем демократычнага руху стаяць пачаткі ўкраінскага і беларускага адраджэння. Лёгічны і ідэальны працяг демократычных думак—соцыялізм становіцца яшчэ большым прыхільнікам вызвалення народаў з-пад культурна-нацыянальнага ўціску. Соцыялізм—супроць прыгнечэння чалавека чалавекам, а знача і народу народам, культуры культурай; соцыялізм абвясчае вайну вайне. Соцыялізм звышчыць тыя перашкоды, якія ставаліся перад беларусамі на дарозе да іх лепшага дабрабыту. Толькі пры соцыялізме беларусы, жыўчы ў інтэрнацыянальнай братэрскай еднасці з іншымі народамі, змоў зробіцца самастойнымі ўладарамі і вольнымі створцамі свайго жыцця, якімі былі калісь даўно, пры першых вякох свайго існавання.

Але соцыялізм ёсць наш далёкі ідэал, змаганне за які захопіць значныя сілы беларускіх адраджэнцаў. А м.ж тым мы сягоння-ж балюча пачуваем свой культурны і эканамічны заняпад, пачуваем разарванасць Беларусі і энгі нашых братоў закардонных пад прыгнечэннем чужынцаў. Што-ж рабіць нам—маладым адраджоным беларусам? На якім шляху мы павінны пайсці, каб здэбчыць народу нашаму—частцы чалавецтва—лепшую долю? Падзвімся, паслухаем, што казалі першыя дзеячы адраджэння. Вось што пісаў правадыр беларускага руху Антон Повіна ў 1913 годзе: «Толькі высокая культура, толькі эканамічная моц даюць кожнаму народу тую сілу, што можа тварыць новае жыццё. *Кожны народ, каторы хоча жыць, хоча сам сваімі рукамі наводлуг сваёй думкі,—будавець сваю будучыню, павінен ісці да сваёй мэты дзвюмя дарогамі: адна—гэта пашырэнне асветы, развіццё грамадзянскай і нацыянальнай сьвядомасці народу; другая—развіццё яго эканамічнае сілы, стварэнне цвёрдага эканамічнага фундаменту.* На гэты шлях жыццё кліча асабліва нас беларусаў, бо такой работы ў нашым народзе дагэтуль бадай ніхто рабіць не памыкаўся». ¹⁾ А вось думка другога вядомага адраджэнца дзеяча Я. Лёсіка, выказаная ў 1921 г. «Мала ёсць народаў, для якіх мова мела-б такое, агромністае вагі, значэнне, як для нас, беларусаў. У іншых краях у нармальных акалічнасцях народнага развіцця, мова перастае граць пануючую ролю і служыць найбольш лягчэйшым спосабам для ўзаемнага паразуменьня. Тымчасам *для нас, пакуль-што, мова становіць усё: нашу палітыку, эканомію і наш грамадзянскі лад жыцця.* Цяпер мы параскіданы, нацыянальна расцярушаны і бедны; народ наш страціў сьвядомасць свайго нацыянальнага адзіства, ён аграблены і культурна і гіста-

¹⁾ Курсіў мой. Г. Г.

рычна, а калі цяпер мы ўпэнены гаворыма аб беларускім народзе, то галоўным чынам маем на ўвазе мову, якая злучае ў адзіны народ пераважную большасць насельнікаў этнаграфічнае Беларусі. *Іншога злучніка ў беларускага народу пакуль-што няма* Адгэтуль відаць, што мова—гэта адзіны наш скарб, што *захавай народ наш ад свае прошласці і што, такім чынам, толькі мова «з нядолі нас вызваліць»* ¹⁾. І треба сказаць, што беларускі рух да нашых часоў ішоў па гэтай дарозе, аб якой піса Я. Лёсік, па дарозе галоўным чынам нацыянальнага адраджэння, пашырэння культуры і мовы. Хоць і ў самым пачатку руху дзеячы вызнавалі, як-то відаць з думак А. Навіны, вялікую вагу стварэння эканамічнага фундаменту народнага жыцця, але ў гэтым амаль-што ніхто нічога «рабіць не памыкаўся». Ці можам мы маладыя, вінаваціць за тое адраджэнцаў-півнераў? Бадай, што не. Бо па такой-жа сьцежцы йшлі і іншыя народы. Сьпяраша зьявіліся чэскія поэты, пісьменьнікі, а тады ўжо вучоныя, інжынеры, эканамісты, політыкі; першым запеў Шэўчанка, а патым ужо загаласілі на ўсе лады «Україна, Україна». З гэтага боку, выяўленне нацыянальнага аблічча народу, пашырэнне *нацыянальнае* сьвядомасці ёсць першы камень і падмуроўку адраджэнцае працы. Але калі падмуровак гэты заложан (што ўжо зроблена ў нас, беларусаў), калі пачынаюць ужо вывадзіць будыніну, калі ідэі стварэння новае лепшае будучыны народу захапілі шырокія наслоі,—у такі час ня можна, шкодна абмяжовываць сябе адною моваю. Родная мова завабывае народу права на жыццё. І калі ёсць розныя нацыягаворачыя на адной мове, але не пераставачы ад таго быць асобнымі нацыямі, напр. ірляндцы ды ангельцы, то треба ведаць, што яны складаліся пад уплывам многіх гістарычных, эканамічных і іншых прычын, якіх на Беларусі цяпер няма. Вяз роднае мовы беларусы памёрлі, Мацей Бурачок бачыў праўду. Але калі пад сьцягам адраджэння выбіраюцца тысячы, калі мова беларуская займае ўжо пачэсны пасад, калі беларусы заваявалі права на жыццё зусім асобнага, самастойнага народу,—тады треба павіравацца на новы шлях *эканамічнага* адраджэння, треба павінуць думку, што «толькі мова з нядолі нас вызваліць» і знайсці той рэальны вымест працы, які насупраўды можа вывесці беларускі народ з заняпаду.

Уся цэннасць беларускага адраджэння ў тым, што яно павялічыць народную творчасць, зробіць яе больш інтэнсіўнай ува ўсіх напрамках. Гэтая творчасць будзе праўдлена, як у сферах духоўнае, так і матар'яльнае культуры. Але моц *сучаснае* духоўнае культуры ў вялікай меры залежыць ад тых матар'яльных абставін, у якіх яна будзе ўрастаць. Паглядзім-жа, ці ёсць матар'яльная мажлівасць пашырэння духоўнае творчасці беларускага народу?

Ці багаты мы? Ці забяспечан нам мінімум існавання? У 1920 годзе Беларускае Культурна-Навуковае Асацыяцыя студэнтаў Пятроўскае С.-Г. Акадэміі рабіла падлічэнне народнага прыбытку Беларусі. Браўся прыбы-

¹⁾ Курсіў мой. Г. Г.

так ад усіх галін сельскае гаспадаркі, прамысловасці, лесу і водаў, транспарту, гандлю, і даяліся на лік насельнікаў. І выйшла, што за 1913 год кожны грамадзянін беларускіх губерняў меў прыбытку толькі 73 руб. 3 капейкі, або 20 капеек на дзень, тады як кожны чалавек у 50 губернях Эўр-Расіі меў 101 руб. 35 кап., або ў 1¹/₂ разы больш беларуса, ангелец у 7 разоў больш, немец—у 4, італец—у 2¹/₂ разы больш. Вядомы расійскі эканамісты, выйшаўшы з Магілёўскае Беларусі, С. Пракаповіч зваў рускіх самімі беднымі за ўсіх культурных народаў, беларусы-ж бядней за іх, а значыцца, бедныя з бедных; «беднасьць беларуса, кажа наш беларускі эканаміст-содмолаг Е. Канчар—клясычна». А перадваеннае-ж эканамічнае становішча Беларусі было куды далёка лепшым, чым у старыя гады: беларус пачаў багацець толькі у XX веку. Вызваленне з паншчыны ў першыя гады не дало палігчэння беларусам, бо пры малым зямельным надзеле, прыціснула іх выкупной платай і замест узросту пасеўнуга пляцу, як гэта была ў іншых краях б. імперыі (што паказывала паліпшэнне эканамічнага дабрабыту) на Беларусі гэты пляц першыя гады змяяшаўся. Пушніна не абмінала беларускага стала аж да канца XIX веку. І к пачатку вайны беларусы ніколі не прадавалі свайго хлеба, бо яго ледзьве хапала сабе, і толькі адна бульба ўзвышала беларускія патрэбы; невдарма-ж народ, апяваючы бульбу, хваліў свае бульбянае жыццё, а разам з тым і кляў сваю няшчасную долю, яе і іншыя «бульбяныя» народы, напр. ірляндцы:

Ах ты, бульба-бульбяніца,
Харошая маладзіца.
З бульбы бліны, з бульбы каша,
Прападзі ты доля наша!

Аб няўмернай беднасьці гаворыць уся народная творчасць беларуса, гэта найчасцейшы яе матыў:

Гарыць агонь, гарыць агонь за вадою,—
Я й ня бачу за бядою, за бядою:
Гарыць агонь, гарыць агонь за лясамі,—
Я й ня бачу за слязамі, за слязамі,
—пляецца ў адной песні.

А ёсць яшчэ найбольш яркія абразкі... Гэта эканамічны заняпад зрабіў такімі сумнымі беларускія мэдэды, гэта ён наклаў сваю цяжкую пачатку на характар беларуса. Гэта ён-жа зрабіў сумнымі першыя і пазьнейшыя творы беларускіх песьяроў. Ах, як-бы хацелася нам пачуць мажорныя тоны ў беларускай поэзіі! Але іх ня можна знайсці, бо яны былі-б страшэнным дысанансам з гэтай рэчаістасцю, дзейнасьцю, якая абкружае нашых літаратараў. І не спадзяюцца няхай строгія крытыкі сагнаць сумны нахіл у беларускай творчасці; гэта немажліва, пакуль стоіць беларускі народ у цяжкай беднаце

Пры вялікай беднасьці беларусы—найпадлівейшы народ сярод славян і ўсіх еўропейцаў наогул (новая адзнака някультурнасьці!). Мала развітая

прамысловасць ня можа праглынуць залішняга насялення, развітак земляробства, хоць і занадта інтэнсіўны, ня можа даць народу патрэбнага харчавання, (лёгка цень Мальтуса прабагае па краю). А таму Беларусь абхоплена вялікім аграрным перанасяленьнем. Гэтае перанасяленьне гнала беларускіх земляробаў у далёкую, сьдэюдзёную Сьбір, куды за якіх 15 гадоў перад вайною выехала звыш 800 тысяч беларусаў. Толькі адно малазямелье, як сьведчаць высьледаваньні А. Каўфмана, вышхала беларускіх сялян «ад родных ніў, ад роднай хаты».

«Няма хлеба,
Няма солі,
Няма шчасьця,
Няма долі.

Поле пусьцеець,
І нечим сеець.
Ня будзем жыці,

Пойдзем блудзіці»,—пелі гаротнікі-выгнанцы. Бе-

ларусы кідаліся і ў далёкую Амэрыку, каб хоць там, далёка на чужыне, здабыць лепшае жыццё. Яны-ж ехалі ў гарады Расіі, ішлі ў шахцеры, у батракі на стэпы, хадзілі ў грабары і канаваны; добрая часткіна чугунак Расіі пабудавана мазольнымі рукамі беларуса. І якіх, якіх яшчэ спосабаў ня шукаў беларус, каб «па-людзку зажыць». Гэта цалая прыгожая і баючая эпопея народу нашага, якая толькі і чакае сваіх Гомэраў. У шуканні долі народ траціў найлепшыя свае сілы, бо пасылаў у чужую старану смелых, сільных, бадзёрых сыноў сваіх, якія так былі-б яму самому патрэбны. Дзеля найдаражэйшых, найбольш прадпрыемчых дзяцей сваіх, Матка-Беларусь была злою мачыхаю. І гэта ў той час, калі ў краі нашым знаходзіцца больш 4 мільёнаў дзесяцін балот; мы багацей імі, пасья Фінляндыі, усіх старонак Эўропы; з кожных 100 дзесяцін пляцу у нас 16 дзесяцін балот. На балотнай зямельцы немцы ды датчане пануюць, ядуць ішанічны хлеб, а збіраюць яго ўдвое больш, чымся мы на сваёй найлепш угноенай зямлі. Пры добрым гаспадараньні, балоты нашы пракармілі-б у 4 разы больш народу, чым яго выселілася з Беларусі. Гэта неадарэнае багацьце, крыніца нашай будучай гадоўлі малочнага стаяку, электрычнай энергіі, апалу, угнаення і г. д. Гэта цалая новая дзяржава, большая нашае Смаленшчыны, Магілёўшчыны, Вітабшчыны... І тады, як некалі Фрыдрых Валік траціў на асушэньне балотаў 8% усяго бюджэту Прусіі, нам шкадавалі, у нас не хапала некалькіх тысяч, каб чысьціць і даглядаць ужо вырытыя канавы якія адабралі ад прыроды больш 1¹/₂ мільёнаў дзесяцін...

Ды ці гэта адно? На якую галіну гаспадаркі Беларусі ня гляньце,—усюды заняпад. Дзеля стара-земскіх 34 расійскіх губерняў шмат зрабілі земствы. А Беларусі толькі ў 90-х гадах былі дадзены «упрошчаныя» земствы з губарнатармі і чыпадзёбрамі, і ведама нічога значнага яны зрабіць не маглі. Толькі Смаленшчына была шчаслівым выключэньнем. «У 1910 гаду, кажа Е. Канчар, старыя земствы на с.-г. і эканамічную падмогу асыгнавалі

каля 9 міль. рублёў, або ў сярэднім 263,8 тыс. руб. на губерню. На асобных губернях асыгнаванні дасягалі ад 49,7 тыс. руб. (Разанская) да 828,3 тыс. руб. (Кацдырнаслаўшчына). Даволі сказаць, што піводная Украінская губерня ня мела ў гэтым годзе менш 300.000 руб. асігнавання. Між тым на Беларусі земствы толькі падыйшлі да арганізацыі пляну эканамічных паляпшэнняў і асыгнавалі на гэта—ну проста, гарэлы шэляг (напр. Меншчына 28,2 тыс. руб., у тым ліку 13,8 тыс. руб. спецыяльна на ўтрыманьне рамесніцкіх класаў і школы... У 1910 г. у стара-земскіх губернях налічвалася 1098 асоб аграномаў, інструктароў і т. п., што на губерню выходзіла каля 32 чал. Між тым на кожную беларускую губерню прыходзілася агранамічнага персаналу да 6 чалавек. І гэтак ува ўсім: у дасьледчай с.-г. справе, у с.-г. адукацыі, у пашырэнні с.-г. літаратуры, у разьвітку гадоўлі жывёлы, зямельных паляпшэнняў і інш.. Напрыклад, з 173 дасьледчых с.-г. устаноў Э. Расеі (50 губ.) на 26 чарназемных губерняў было 107 устаноў, або каля 4-х на губерню, на 24 нечарназемных—66, або па 3 на губерню; пры тым на кожную беларускую губерню ў сярэднім прыходзілася 1 ўстанова.

Беларусь была абхоплена цэлым роём дробных гандляроў, у гандлёвай залежнасьці ад якіх беларускі селянін знаходзіўся цалком. Коопэрацыя зьявілася-бы ў гэтым краі вялікім зьбаўцеlem, якім стала ў Ірляндыі. А між тым беларуская коопэрацыя зусім слабая і пачала разьвівацца толькі ў апошнія дзесяці гадоў. На Чарнігаўскай Украіне с.-г. гурткаў 108, на Палтаўскай—305, а на Беларусі толькі да 20 на губерню. «Тая-ж гвалтоўная розьніца ў колькасьці пазычковых і пазычкова зьберажальных таварыстваў. На студзень 1915 г. на 1 пазычковы коопэратыў прыходзілася: тысяч насельнікаў—Чарнігаўшчына—107, Палтаўшчына—126, а на Беларусі—170 тыс.» (Е. Канчар).

Ды ня толькі эканамічны, але і культурны заняпад абхапіў Беларусь. У 1897 г. ў Прыбалтыцы на 100 дарослых сельскіх жыхароў было пісьменных 96, у Царскай Вялікаросіі—26—39, у Украіне—15—17, а на Беларусі толькі 12—13 чалавек. Гэтая-ж культурная адсталасьць відаць і ў беларускіх гарадох: у 1910 г. на 100 гарадзкіх людзей было навучальных устаноў: у Чарнігаўшчыне 0,9, Палтаўшчыне—1,2, а на Беларусі ледзьве 0,5. «Аб тым-жа кажуць выходзячы ў сьвет газеты і журналы: у гарадох Кіеўскай губерні іх выходзіла 67, Харкаўшчыны—13, Палтаўшчыны—12, а ў гарадох Беларусі толькі валя 3 на горад... Аб нашай адсталасьці сьведчыць і невялікі лік бібліятэк і чытальняў, раскіданых у краі».*) Трэба да гэтага дадаць, што школы на Беларусі найчасцей «царкоўна-прыходзкія», або «школы граматы», у якіх уладаром быў дух схолястыкі, папоўскае царкоўшчыны і чужынства; аснова пэдагогікі «навучэньне ў матчынай мове» сустракала вярочны адносіны ад беларускага настаўніцтва, бо яно было цёмнае, ня мела добрае адукацыі, само праходзіла цераз вытраўляючы ўсё жывое, русіфікатарска-чарнасоценныя «западыне» сэмінарыі. Яны толь-

кі калечылі сваіх выхаванцаў, губілі ўсе правы творчасці. Гэтым парадкам, культурнае жыцьцё на Беларусі ня мела здаровых, жывых сокаў, якімі-б яно кармілася. Беднае, прыгнечанае сялянства, цёмнае, бачыўшае, як чым яго, «выходзіўшы ў людзі», павідалі яго і становіліся чужымі праз мову і чужынскую культуру,—сялянства не магло даваць матар'ялу на культурную дзейнасьць. А той матар'ял, які даваўся, панадаў у такія няўмелыя рукі, што замест шчырых інтэлігэнтаў, сапраўдных стваршцеляў культуры, выходзілі недадужныя, няўдалыя «папы з бліскучымі гузікамі».

А ці трэба-ж яшчэ ўспамінаць аб другіх баках заняпаду беларускага народу? Не. Ужо выказанага даволі, каб намалюваць сабе абраз гартнага эканамічнага, культурнага і грамадзянскага жыцьця беларусаў, пры якім проста немажліва віякая творчасць народная. Аднакавасць гэтага жыцьця на ўсім абшары, дзе толькі жывуць беларусы, і аднакавасць беларускага народнага характару і псыхолёгіі, аднакавыя этнаграфічныя асобнасьці беларусаў, аднакавая міцулая гістарычная доля,—усё гэта зьяўляецца такім-жа моцным цэмантам, зьвязываючым беларусаў у адзіны, асобны народ, як і мова. Мова—не адзіны злучнік беларускага народу, а значыцца не адна яна «з нядолі нас вызваліць». Беларускі народ гэтак зачакаўся паляпшэньня свайго эканамічнага дабрабыту, што ён гарюю пойдзе за ідэямі правадзіроў *інтэгральнага* рэнасансу беларускага, падмуроўкам якога можа зьяўляцца найпервой адраджэньне эканамічнае. У адраджонай эканамічна Беларусі закрасуюць мастацтва, навука, закрасуець беларуская мова, бо ўсё гэта знойдзе апору ў новых, магутных маладых працаўніках, сінюх народу беларускага, якіх да гэтае пары, як кляшчамі, кіпцямі аб'апіла бяда, гора, хваробы, недаданьне, бяспраўе і іншыя ворагі народныя, абхапілі ды ня пускаюць да сонца, сьвятла, творчасці.

Як-жа забясьпечыць нам, маладым адраджэнцам, эканамічную магутнасьць Беларускага Рэнасансу? Што нам рабіць?—Паглядзім на народ. Ён сам, шчупком, у пацёмках, бяз усякае ўрадовае, або грамадзянскае дапамогі, упарта шукае лепшае долі. Беларус дайшоў да такога высокае праца-інтэнсіўнасьці ў гаспадарцы, што слаўны расійскі эканаміста Чэлінцаў палічыў Беларусь адным з першых рабнаў па інтэнсіўнасьці ў Расіі. Беларус-селянін, сам, без ані-якіх аграномаў, вывеў палешаны завод чырвонае жывёлы; ён сам правёдаў раны, заняты і зьялены папар; ён шануе угнасьне, раўнюю ворку, засеў добрым насеньнем; ён ужо сеяў травы, палешіў трохполье, а часам пераходзіў і на многа палёў. І наогул, народ наш працявіў у сабе вялікую, глыбокую крыніцу агранамічнае мудрасьці. Але колькі часу пайшло на тое, колькі дарэмнае, цяжкае працы! Адзін народ дасягнуў усё-ж мала. Нам сорам, што мы гэтак блізкія да Заходняе Эўропы, суседзі яе, а так усё-ж-такі мала ад яе перанялі! Эўропэйская культура ідзе з Заходу на Ўсход. Беларусь павінна была-б быць, а часта і была, перадатчыцай гэтае культуры суседнім вялікароскім губерням. Але перадавала яна дрэнна, бо мэханізм культуры быў пакрыт іржюю. А часамі бывала і так, што культурныя цэннасьці і ідэі, падобна птушкам пералётным, што мінаюць голзе

*) З Е. Канчара «Беларускае пытаньне», даваць па народнай асьведчальна.

пустое мейсца, пераліталі праз Беларусь, ані крануўшы нашы родныя балоты. А ўжо в Усходу, павяней неяк прыблуджываліся яны і да нас.—А што-ж-бы было, каб шукаючаму беларусу была падана ў пору братэрская рука помачы роднага, свайго інтэлігента? О, народ наш сягаў-бы далёка ўперадзе! Беларусь уладаець неацанёным характарам з боку гаспадарчае творчасці: ён вынослівы, цягучы ў працы, любіць працу, цярылівы, упарты ў дасяганні метаў, ня траціць ніколі надзеі, любіць рэзультатыйнасьць працы, а не працэс яе. Таму працавітаму народу, асабліва ўлучнасьці з інтэлігенцыяй, забясьпечана лепшая будучына; ён будзе ўладаром шчасьця.—Але толькі трэба, каб перав цяжкія эканамічна-культурныя ўмовы Беларусь ня траціла сваіх інтэлігентных смяоў. Яны дагэтуль чураліся цяжкага роднага жыцьця і, як высленцы, выгнаўцы, эмігранты, блудзяць па беламу сьвету, працуючы—і энэргічна—на карысьць культуры другіх краёў, але не выяўляючы поўнасьцю ўсіх тых сіл, якія яны выявілі-б на родным грунце.

А Беларусі так патрэбны шчырыя культурныя працаўнікі! Бо гаспадарчага пругрэсу ў XX-м веку ня можа быць бяз вучонага, тэхніка, інжынера й г. д. А на Беларусі іх няма, іх перадаўцілі багацейшыя краіны. Так-сама, ня можа быць пругрэсуўнага эканамічнага будаўніцтва бяз высьледаваньня краю, вывнаньлі, ўсіх яго багацьцяў, умоў разьвітку й мажлівасьцяў паступовага ходу ўперад. А Беларусь-жа—цёмнае месца, гэта terra incognita. Вядомы эканаміста, сучасны старэйшы й віднейшы статыстык А Фартунатаў казаў, што мы Меншчыну ведаем менш, чым Іркуцкую, або Ёнісейскую губэрню. Грунтазнаўца расійскі К. Д. Глінка прызнаваў, што нявысьледаваная Беларусь зьяўляецца плямай цёмнага няведанья на нашай мале глебы. Праф. І. Зограф, як быў у рыбнай экспэдыцыі на Беларусі, дык казаў, што ён пачувае свой «доўг прад гэтым краем, які бачыў дзьве бультурныя народнасьці—расійскую й польскую, і аб дасьледным пазнаньні явога не паллапаціліся ні расійскія, ні польскія прадстаўнікі навукі». Ды й шмат другіх відных вучоных кажучь аб Беларусі тое-самае. Нязнаньне Беларусі з боку дасьледчага перашкаджае ўсякай творчай працы, а дзеля пазнанья патрэбна так многа адданных спрэ і вэрачых у адраджэньне Беларусі людзей! Вось што піша аб гэтым праф. Горэцкага С. Г. Інст. В. В. Вінер, агранамічны вялікі дзеяч на Беларусі («Введение в изучение агрономии, стр. 27-28»). Арганізацыя агранамічнай дапамогі ў Беларускам Краю перашкаджаецца аднак ня толькі адсутнасьцю пляновае сеткі с. г. устаноў (навучальных, дасьледчых і агранамічных пунктаў), але і адсутнасьцю фундаментальных экспэдыцыйных высьледаваньняў натуральна-гістарычных і сельска-гаспадарчых; а між тым пляновае арганізацыя сеткі стацыянарных устаноў мажліва толькі на фундаменце ўсебаковых высьледаваньняў скрозь усю краю. І ў зьяўку з гэтым *блізка ці ня першым заданьнем навуковых агранамічных цэнтраў—краёвага й усіх раённых—зьявіцца арганізацыя мяйсцовых абсьледваньняў, дзеля спайненьня якіх напрацягу доўгага шэрагу гадоў трэба мабілізаваць шырокія кадры высьледаўчых—геадэзістаў, геалёгаў, грунтознаўцаў, геабатанікаў, мэтэаролёгаў,*

гідралёгаў, гідратэхнікаў, лесаводаў-таксатараў, лугводаў, балота-ведаў, аграномаў, статыстыкаў і эканамістаў. Прымеры некалькіх земскіх губэрняў, споўніўшых гэтую працу, пры ня зусім блягіх надворных умовах, паказываюць, што пры самай напружанай і ўдачнай працы добра арганізаваных высьледаўчых партыяў—па некалькі асоб вожнай з спецыяльнасьцяў—высьледаваньне адной губэрні патрабуе ня менш 3-х гадоў і пры агульным недахваце ў нас спецыялістаў—высьледаваньне такога вялікага краю, як Беларусь, павінна зацягнуцца мінімум на цэлае дзесяцігодзьдзе, дзеля таго, што будзе спаўняцца на частку пры помачы аднае й тае-ж партыі.

А так, каб закласьці цвёрды фундамент будучай агранамічнай арганізацыі Беларускага краю,—Горацкі с. г. Інстытут, які зьяўляецца навульшто адзіным краёвым цэнтрам з боку сельскае гаспадаркі,—павінен найперш усяго на сваёй пасяродкавай арганізацыі—забясьпечыць падрыхтоўку асноўнага кадру высьледаўчых і арганізатараў стацыянарных с. г. устаноў усіх тэнаў... Патрэбны мінімальны кадр высьледаўчых (каля 200 спэц.) можа быць мабілізаваным Інстытутам толькі ў рэзультате некалькіх выпускаў, прычым першы выпуск будзе не раней, як праз 6 гадоў пасля адчынення Інстытуту. г. в. к восені 1925 году. Канечне, за недахватам падрыхтаваных спецыялістаў—аборыгенаў Беларусі, у першы час нямінуца прыдзецца зваць на дапамогу высьледаўчых гастралёбраў... *Але калі становіцца Беларускага Краю й зьяўляецца бяспрэчна найбольш цяжкім, дзеля яго вялікай адсталасьці, раўночучы з большасьцю другіх краёў Расіі, усё-ж ня прыходзіцца спадзявацца на тое, што патрэбы Беларусі будуць задаволены чужымі сіламі; дзеля таго, што запатрабаваны сельскае гаспадаркі растуць у меру яе пругрэсу, і больш напярэдня краі заявяць запатрабаваны на навуковых працаўнікоў і пэдагогаў бадай што ці ня ў большай меры, чым нават Беларусь. У гэтых адносінах, асабліва паказны тыя перашкоды, якія наш Інстытут паспытаў ужо пры самай сваёй арганізацыі, прычым глаўнымі канкурэнтамі Г. І. зьяўляюцца с. г. Інстытуты найбольш багатых паўдзённых раёнаў Расіі і ў старыя часы прывабліваўшы найбольш ліх аграномаў і натуралістаў. Мочным прыдбаньнем ізеля краю могуць лічыцца толькі асобы, шчыра адданыя інтарэсам данага краю, зьязаныя з ім раднёю і пастаяннай аседласьцю, а ў новым будаўніцтве народнае гаспадаркі трэба ісьці к задавальленьню сваіх патрэб па мажлівасьці ўласнымі сіламі аборыгенаў.*

Гэтыя думкі паважанага прафэсара павінны стаць думкамі беларускае інтэлігенцыі. Яны пакірованы ў бок сельскае гаспадаркі. Але аб вожнай галіне навукі й практыкі можна сказаць тое-ж самае. Дзеля ствареньня эканамічнага фундаменту Беларусі, патрэбна свая родная, тэхнічная і ўсякая іншая інтэлігенцыя. Стварыць гэтую новую інтэлігенцыю і ісьць заданьне маладых беларусаў. Нас яшчэ вельмі мала. Дык трэба, як мага трэба цягнуць з родных каранёў, з-пад сялянскае страхі да сярэдняе, а затым да вышэйшае школы бадзёрую моладзь, будучых тварцоў Адраджэньня.

Я не важу аб тэй сыстэме эканамічнае політыкі і аб іншых заходах, якія павінны зрабіць Беларусь моцнай эканамічна. Усё гэта внойдуць адраджэнцы. Толькі трэба ім пераканацца, што надыйшоў час звярнуць на новы шлях. Адраджоныя й ведалі аб ім, але ніколі на яго ня ступалі. Цяпер вапхаюць бойкі беларусаў за права на жыццё і падыходзіць час тварыць гэта новае, уласнае жыццё. Момент самы адкавы. Грамадзянскае, культурнае, эканамічнае, дзяржаўнае будаўніцтва паўстае прац беларусамі як вольным народам. Часовыя політычныя завірухі шчыбка мінучца. Разарванае цела Беларусі зрасцецца, ажывіцца, і трэба цяпер ужо дбаць аб усебаковай культуры гэтага цела. Мова займе пачэснае, падабаючае ёй месца. А папярэднімі задачамі стануць стварэнне новае гаспадаркі, як падмуруўка культурнага рэнесансу. А калі, як піша П. П. Сямёнаў, «умственное развитие будет идти рука-об-руку с экономическим, то для Белорусской области наступит лучшее время и, несмотря на скудость своей почвы, обезленность Белорусской области дарами природы, белорусс займет в своей родной земле принадлежащее по праву происхождения место не между ее пасынками, а между родными ее сынами».

Творчая энергія кініць у Маладой Беларусі. Яна бачыць горкую родную праўду, як:

«Сціснула гора дыханьне ў народзе,
Гора усюды пануе!..

Хваляй шырокай разлілось, як мора,

Родны наш край затапіла...

Брацьця! Ці зможам грамадзкае гора?

Брацьця! Ці хопіць нам сілы?

О, на гэта запытаньне Маладая Беларусь ведае толькі адзін адказ: «Хопіць!»

Не! ня праўда. -Быць ня можа,

Каб ня грала дзіла сонца!..

Наша праўда нам паможа,—

Блісьне сьвет і к нам ў ваконца!

На новым шляху сьцьдз церпі, але Маладая Беларусь прыйдзе к сонцу! Маладая Беларусь ажывіцца ідэі ўсебаковага Рэнесансу Роднага Краю.

Г. Гарэці.

8/II. 22 г. Ліхія Вары ў Маскве.

Беларуская культурна-нацыянальная справа ва Усходняй Беларусі.

Пачнем з парадоксу: нам, сядзячым тут у Маскве, лепш вядома аб становішчы беларускай культурна-нацыянальнай справы ў Заходняй Беларусі, часцю акупаванай праз Польшчу, а часцю ўваходзячай у склад Беларускай Савецкай Рэспублікі, чым аб Усходняй Беларусі. І гэта ня гледзячы на тое, што частка Заходняй Беларусі, акупаваная Польшчай, аддзелена ад нас жалезнай сцяною польска-савецкай граніцы. Істнаваньне ў польскай і ў Савецкай Беларусі беларускага друкаванага слова, дае нам магчымасьць даволі падрабня азнаёміцца з культурным жыццём Заходняй Беларусі ўва ўсіх яго кірунках. Зусім іначай ва Усходняй Беларусі. Тут усё маўчыць і не таму, як іранічна пісаў Шэфчэнка, што «всё мовчить, бо всім здоволено», а дзеля вусім іншых прычын. Выясніць гэтыя прычыны і сілы, якімі кіруецца культурнае жыццё Усходняй Беларусі,—гэта значыць выясніць і тая скуткі, да якіх яны могуць давесці: задальне як раз у пору і патрабуе свайго развязаьня. За апошнія часы выявілася зацікаўленасьць да становішча беларускай культурнай справы ва Усходзе Беларусі таксама і сярод менскіх культурна-грамадзянскіх дзялячоў беларускага адраджэньня. А гэты факт служыць лішнім довадам, што пытаньне аб нашых нацыянальна-культурных перспэктывах ва Усходзе Беларусі зьяўляецца для нас найважнейшым пытаньнем сучаснага моманту.

Становішча Заходняй і Усходняй Беларусі рознае ня толькі ў сэнсе паказным, у сэнсе адміністрацыйнай прыналежнасьці, але і ў сэнсе ўнутранага духоўнага жыцьця народнай масы. Так было раней, так астаетца і цяпер, прычым дзяржаўна-гранічныя і адміністрацыйныя перагародкі толькі падкрэсьліваюць гэтую розьніцу і не даюць ёй сцірацца праз узаемнае праніканьне.

Кінуўшы погляд на эпоху літоўска-беларускага княжства, мы бачым, што духоўнае жыццё беларускага народу выяўлялася на самым крайнім паўночным Захадзе Беларускай тэрыторыі. У параўнаваньні з Вільняй вават Менск зьяўляўся ўжо правінцыяльным месцам, тым больш справядліва гэта аб цяперашняй Усходняй Беларусі—Магілёўшчыне, Вітабшчыне і Смаленшчыне. Культура пранікала да нас з Заходу і ў Вільні пераплаўлялася ва наш беларускі лад і перадавалася далей у гэтым вымененым, пераробле-

З Ы М Е С Т.

	Стр.
1. Ад Выдавецтва «Маладая Беларусь»	3
I.	
2. Г. Гарэцкі—На новы шлях	5
3. П. Любецкі—Беларуская культурна-нацыянальная справа па ўсходняй Беларусі	15
4. А. Функ—Стварэнне Беларускай народнасьці	29
5. Праф. П. Растаргуеў—Беларуская мова ў святле навуковага пазнання	42
6. Праф. М. Кулагін—Радкая жывёла—рачыны бобр (Castor fiber) на Беларусі	47
7. Д. Жылуновіч—Шырай крокі	53
8. Studio—Беларускі Студэнцкі Клюб імяні Сьцяпана Булата ў Маскве	56
II.	
9. Paulus—«Ціха ўсюды, людзі спяць...»	59
10. « «Зямлю нашу пагаралі...» (З Канапіцкай)	—
11. « «Тут на зямлі нішто ня нова...»	60
12. Пішка Гартны—Im Grünewald	—
13. Уладзімір Дубоўка—Вясна на чужыне	61
14. « «Зданьні	62
15. « «На дзень разбурання Ерузаліму Цітам	—
16. М. Чарот—Родныя птушкі: I. У выраі	63
17. « « « « II. На чужыне	—
18. « « « « III. З выраю	64
19. « « « « IV. На роднай краіне	—
20. Я. Журба—З веснавых мядзедзі: 1. Кліч вясны	65
21. « « « « 2. У маёвую ноч	—
22. « « « « 3. Гымы сонцу.	66
23. Янка Г-кі—Наш зван	67
24. З. Бядуля—З поэмы «Ярыла»	68
25. Т. З.—Аўчар Ахрэм	75
26. З. С.—Дзіцячэ і сонца	82

Беларускае Коопэрацыйна-Выдавецкае Таварыства „МАЛАДАЯ БЕЛАРУСЬ“.

Заложанае беларускімі студэнцкімі арганізацыямі ў Маскве, мае сваёй мэтай выданне студэнцкай часопісі і літаратурна-навуковых зборнікаў.

Т-ва прымае ў склад сваіх сяброў студэнцкія, грамадзянскія, коопэрацыйныя і дзяржаўныя установы, а так-сама і аддзельных асоб — студэнтаў і іншых.

Адзін пай каштуе 120 р. б. і ўступных—60 руб., знакамі выпуску 1922 г.

АДРАФ: Масква, Малая Нікіцкая 18.

КНІГАРНЯ

Беларускага Коопэрацыйнага Выдавецкага Т-ва

«Адраджэньне»

Мае на складзе і прадае ўсялякія беларускія кнігі і кнігі па беларусазнаўству. Кнігарня прыймае на камісію, а таксама дае на камісію свае выданьні.

АДРАС КНІГАРНІ: МЕНСК, бл. ўш. Губарнатарская вул. б. дом гаспацініцы «ЭУРОПА».

Апрача таго беларускія кнігі прадаюцца:

ГОМЭЛЬ. Кнігарня Губона.

СЛУЦК. Маставая вул. кнігарня Грынвальда.

БАВРУЙСК. Кнігарня «Культура».

БАРЫСАЎ. Кнігарня Укома.

У кнігарні Т-ва «Адраджэньне» прадаюцца гэтакія кнігі:

- 1) Я.уб Колас—«Водгульле» (зборнік вершаў), 112 стр.
- 2) Прэф. Н. А. Янчук—«Нарысы па Гісторыі Беларускай Літаратуры» (Старадаўны перад), 1922 г., 120 стр.
- 3) Янка Купала—«Спадчына» (зборнік вершаў), 224 стр.
- 4) Ф. Багушэвіч—«Дудка Беларуска» і «Смын Беларусні» (у вадзім кнізе), 92 стр.
- 5) С. Валасковіч і Т. Лукашэвіч—«Зборнік Арытмэтычных задач», частка I, 128 стр. частка II, 152 стр.
- 6)
- 7) З. Бядуля—«Пад Родным Небам» (зборнік вершаў), 131 стр.
- 8) М. Чарот—«Босыя на вогнішчы» (поэма з малюнкамі).
- 9) Часопіс «Адраджэньне» — Літаратурна-Навуковы Веснік Інстытуту Беларускае Культуры, 330 стр.
- 10) Я. Лёсік — «Практычная граматына» ч. I. (2-ое пераробленае выд.)
- 11) " " " " " ч. II. (2-ое выд.)
- 12) Т. Лукашэвіч і С. Валасковіч—«Мэтодыка Арытмэтык».